

MATERIALE

Anton Çetta

TREGIME DHE DROMCA ETNOGRAFIKE

Në kuadrin e prozës popullore gojore janë disa tregime që kemi menduar t'i veçojmë në një kategori më vete — *tregime etnografike*. Për nga ndërtimi i tyre ato nuk dallohen në mënyrë të dukshme nga disa tregime të tjera popullore, madje as që kanë ndonjë formë të caktuar. Kundruar për nga gjatësia e tyre, ato qëndrojnë në mes të kallëzimeve dhe të anekdotave. Shumica e tyre e kanë thurjen të gërshetuar me disa episode, çka i afron ato me kallëzimet. Disa sosh, më të shkurtrat, janë të ngjashme me anekdotat, ndërsa disa të tjera, ndër të cilat flitet për qeniet mbinatyrore — drangoj, shtriga, lugetër, demonë, zana dhe elemente të tjera, kanë diçka të ngjashme me përrallat — elementet irreale, fantastikun. Disa pjesë të tjera në prozë, që i kemi quajtur *dromca etnografike* madje as që kanë thurjen e duhur të episodit narativ, por vetëm na japin të dhëna rreth disa momenteve nga jeta — rreth dokeve, zakoneve, botëkuptimeve e normave të familjes patriarkale në rendin fisnor. Megjithatë, këto tregime apo dromca informative të dhënash, formash të ndryshme, kanë diçka të përbashkët — rrahin ose, më mirë të themi, ilustrojnë një problem nga lëmi i etnografisë: një botëkuptim, një traditë, një normë, një bindje, një besim e bestytни.

Siç e kemi vënë në dukje edhe më parë,¹ është fakt i pamohueshëm se e tërë lënda e letërsisë gojore është një burim i pashtershëm për etnografinë. Në këngët dhe tregimet popullore etnografët gjejnë shembuj të shumtë për të ilustruar jetën shpirtërore të popullit — doket, zakonet, botëkuptimet, normat etike, shkallën e zhvillimit shoqëror, besimet, bestytnitë etj. çka madje edhe është vetë caku i studimeve të këtyre shkencëtarëve. Porse, ndër krijimet e ndryshme të letërsisë gojore, këto gjurmë interesante për etnografinë janë të shpërndara aty-këtu, kështu që studiuesi i censhëm duhet t'i mbledhë me kujdes për t'i paraqitur si shembuj këto momente të veçuara rreth një problemi kryesor që trajton.

Grumbullimi i këtyre tregimeve dhe dromcave etnografike në një kaptinë të veçantë të folklorit tonë ka pra dhe qëllimin praktik — që të mundë etnografi, juristi i drejtësisë kanunore, sociologu

¹ A. Çetta, *Prozë popullore nga Drenica*, I, Prishtinë 1972, f. 26—27.

dhe psikologu të gjejnë më lehtësisht ato tregime e të dhëna që i nevojiten për ilustrimin e punimeve të tijë. Në anën tjetër, duke e formuar më vete këtë grumbull tregimesh dhe dromcash etnografike, do të cysim dhe interesimin e folkloristit që t'i kërkojë ato më me vëmendje e insistim në terren dhe të zgjerojë kështu fondin e tyre me motive. shembuj e ilustrime sa më të llojllojshme, çka me kohë, besoj, do të sjellë një lehtësim të madh për studime të ndryshme shkencore.

Ndër këto materiale, çdo tregim, — qoftë ai rreth një ngjarjeje të vërtetë, qoftë rreth një ngjarjeje të mundshme të ketë ndodhur apo dhe rreth një episodi fantastik, ashtu sikurse dhe të dhënat e ndryshme thjeshtë informative (që i kemi quajtur dromca etnografike), kanë të bëjnë dhe thuren rreth një problemi etnografik. Kështu p.sh. ndër to si dhe ndër ato që janë botuar gjer më sot² dhe në shumë të tjera të pabotuara, që do të shohin dritën më vonë bëhet fjalë për nderimin ndaj fisit, ndoren, gjakmarrjen, dorëzaninë, besën, burrërinë, kultin e kreshnikut, fjalën e rëndë, autoritetin, modestinë, mikpritjen, odën, fejesën, grabitjen e vajzës, dasmën, amanetin, xhinsin dhe oxhakun, atavizmin, ekzogaminë, magjinë, bestytnitë etj. etj.

Rreth këtyre problemeve në popull ka mendime, gjykime, ligjë kanunorë, norma, rregulla se çfarë qëndrimesh duhen marrë, shpjegime e interpretime gjithfarësh. Të gjitha ato qëndrojnë vetëm gjykime dhe udhëzime të thata të botëkuptimeve në një periudhë të caktuar të zhvillimit shoqëror. Por fshatari ynë nuk është kënaqur vetëm me aq. Për t'i bërë ato dhe më të bindshme, që kështu të mund të mbahen në mend, për të theksuar rëndësinë e tyre, i tregon gojë më gojë ngjarjet reale dhe i ilustron me tregime fantastike të tjerat. E këso tregimesh që ilustrojnë një botëkuptim, traditë, bindje ose bestytni jam i bindur që ka dhe shumë të tjera ende të pabotuara madje shumë sosh edhe të pambledhura, që do të na shërbenin në studimet tona për njohjen edhe me anë të tyre të jetës shpirtërore të popullit në stadi të ndryshme të zhvillimit të tij shoqëror e kulturor.

SA SHARTE I KA MUSAFIRI

— mikpritja —

Kish pasë shkue ni musafir n'Pac të Rekës së Keqe e ra n'konak tu njani. Tuj bisedue ra llafi e e veti t'zotin e shpisë:

— Sa sharte i ka musafiri te ju?

— Musafiri tu na i ka pesë sharte: Ma i pari shart është m'ë pritë mirë musafirin — „Hoshgjelden e me zemër!“. I dyti është mos me ba fjalë i zoti i shpisë me mashkujt e vet se, at natë qi ka

² Po aty, bleni II fq. 195—222.

musafir e me ba fjalë me mashkuj, ma mirë me i thanë ktij: „Çou e del!”. I treti është me nëjtë mas darke teri t’thotë ai: „Po biem”. I katëri është m’u çue n’sabah e me ardhë n’sobë (nëse i zoti i shpisë ka fjetë në fjeta) se, pa ardhë i zoti i shpisë, ky nuk mun çohet. I pesti është kur t’del me shkue musafiri, mos me i thanë mrëna shpisë „Udha e marë!”, por me e qitë teri n’rrugë e m’e përciellë nja ’izet a tridhetë metra. T’ sheh dikush qi ja dhe dorën.

Masi i njeu kto, musafiri i tha t’zotit ’shpisë:

— Mixhë!

— He!

— Tu na i ka tri sharte.

— Fol, djali i mirë!

— Ma i pari shart është me e pritë mirë (sikur te ju). I dyti është mos m’e ba n’ asgja. (Nuk tha „mos me ba fjalë me robt e shpisë”, por „mos m’ e ba n’ asgja”, demek ’i herë i thue „Hoshgjelden”, po tona s’flet ma me tâ). I treti është mos me hi n’gjynah me tâ edhe atâ mos me e shti n’gjynah.

I zoti i shpisë mënoi pak e i tha:

— Qysh hin n’gjynah e qysh e shtin musafirin n’gjynah i zoti i shpisë?

— Qillon qi musafiri shkon tu nonjani qi gjendjen ekonomike nuk e ka t’mirë. Ban vakí janë 25 rob e s’kanë veç ni lopë. Lopa qet pak tamël. I zoti i shpisë e porosit baçicën:

„ — E kam ni musafir sonte e bana pak — i thomë na — „perzhit’ ”.

Baçica nuk ka me shka me ba „përzhit” për 25 rob. E ban callte pak për at musafirin. Kah ta ban baçica, aty n’shpi (në shtëpi të zjarrit) ka gra, ka fmi. Ni fmi i thotë:

„ — Ama do qasi!” (nuk ja din emnin).

Me kanë grueja e mirë, i thotë:

„ — Që nana” — edhe e mashtron e nuk i jep.

Me ba mos me qillue bash e rodit, i thotë:

„ — Plaç, t’hiftë dreqi! Shka t’shihsh, lyp!”.

Fmija pisket prap:

„ — Ama do qasish!”

Ajo i bjen shuplakë „tingap”. Kur i bje fmisë, fmija nuk kán për mahí, kán përimë „viju-u”. Kshtu n’gjynah hin i zoti i shpisë qi porositi me ba dishka për musafirin. N’gjynah e shtini musafirin se sebepe i tij u rreth fmija atje poshtë.

Tregoi Mustafa Cani, fshati Pac, Reka e Keqe (1975)

MA SHUM SE PUSHKA E TOPI KËRSET SOFRA

— sofra —

Marka Skneri ish kanë shkue tu Ramadan Shabani i Kjevës edhe e banë pleqni kush kërset ma fort — topi a pushka a bumja etj. Gjithë natën e banë pleqni. Marka Skneri nuk bani za at natë.

Çohen sabale, pinë kafe edhe i thotë Ramadani Marka Sknerit:

— Mark, a po flet 'i fjalë?

— Ramadan, shka me folë? Kta marshalla burra t'mëçëm edhe tanë pleqnarë. Unë jam njeri fukara e, falemi nerës jam ardhë musafir n'odë tâne. Qysh me folë?

— Mark, fol se jemi lodhë gjith natën e lume e s'po mujmë me i dhanë karar.

Thotë Marku:

— Tu na, n'vênin tonë, ma shum kërset sofrë. As s'kërset topi as kurrnja sa buka. Ndera e sofrës ndihet ma larg, ta çon zanin larg — pra kërset edhe ma shum se topi, pushka e bumja.

Tregoi Zek Ndue Nikaj, fshati Shpenadl, Prizren (1975)

KADRI ÇOÇAJ E AGËT E ROGOVËS

— buka e sajgija —

Ish kanë ditë pazari n'Gjakovë. Kadri Çoçaj, i Gjonaj t'Hasit, bân pazarin e çohet me shkue pej shpijës vet edhe e zen nata n'udhë, n'Rogovë t'Hasit. Hin tu agët e Rogovës. Lshon za.

— O kush je, more?

— O Kadri Çoça.

Shkuen te shpija, porositën. Kishin pasë mish me lakna. Jau hoqën mishin laknave. Sobën e çuen e n'vên t'llâmës ja dhanë ni fitilaç, ni gaz t'vogël — për qi â' kanë trim Kadri Çoça e t'mos i bâjnë sajgi t'madhe, se po kujton qi p'e bâjnë prej tute.

I vjen kaskan shum at natë Kadri Çoçës. Ban qysh ban e t'nesrit niset. Kah shkon për rrugë, e kish pasë udhën nëpër Ramajë. „Hajt t'hi tu mixha Ferat (Ramaja) — mendon — e ta bâj kët dert me tâ — qysh e marr kët sajgi une”. Edhe hini aty. Ja qiti kafën Ferat Ramaja. E piu kafën Kadriu e hini n'llafe. Po i kallxon:

— Asha zoten m'u kanë ba borxh agët e Rogovës. Shtatë me i mytë se jo një.

— Pse, Kadri?

— Qishtu, qishtu, — thotë — ma kanë ba mramë.

— Heu, Kadri, po për shka po do me ra n'gjak? Po ti ma mirë m'i mytë t'tanë edhe me kanë gjallë.

— Po qysh m'i mytë t'tanë?

— A po m'ngon mue?

— Po, eshedi bilah!

— Nesër â' pazar n'Përzeren. Dili m'udhë; nali shtatë Rogovën; çoi n'konak; maji shtatë dit' e net; prejau dashin; êni nëpër katun. Mas shtatë dite e nete ata çohën e shkojnë n'shpi t'vet. Me kët muhabet ti i myte t'anë se jo shtatë. E me ra n'gjak, gjakun pa jau pague s'ki çare. Qet punë banjau ti.

E kish pasë ngue Kadri Çoça edhe del e i nal shtatë Rogovën. I çon e u ban muhabet shtatë dit' e net.

Erdh vakti dikur m'i dhanë pesdhetë lira t'kuqe Rogova e m'u shkue ni natë Kadri Çoça musafir (me jau çue dikush musafir) n'Rogovë, me ja kthye at muhabet e m'e zbardhë ftyrën e vet, se ishin kanë koritë.

Tregoi Zejnel Mustafa, fshati Lipovec, (1975)

ODA ÆSHT E MUSAFIRËVE

— oda —

Cubi i Ali Kurtit me nja tre vetë paskan pasë shkue me e da ni pleqni rreth njaj rrehje n'Doblibare, tu Gjoni i Dedë Mács qi ish ngatrrue me ni tjetër të Doblibares. Aty n' odë të tij, kur ja kanë nisë bisedës me u ba pajtimi midis dy familjeve, Gjoni nuk paska pranue kurrqysh me u marrë vesh me ata pleq qi i kishin shkue edhe paska pasë vendosë me i përzanë prej ode. U thotë:

— Lshojeni odën e shkoni kah t'doni se kët punë s'muneni me e nreqë.

Cubi ja ktheu:

— Kët odë e ke marue për musafirë. Oda nuk është e jotja, po është e musafirëve. Ti munesh veç mos me na dhanë bukë; ujë me na pru s'je i detyruem, po pej odës s'munesh me na nxerrë.

Edhe paska pasë ngulë kamë me ata tre pleqt tjerë mos me dalë. Edhe nuk dalin. Masanejna Gjoni â' kthye, u ka dhanë bukë, i ka pritë mirë edhe dikur e kanë shtrua muhabetin e pajtimit. Edhe e kishin pasë vendosë me e ba pajtimin.

Tregoi Gjokë Trënaj, fshati Cerravik, Lugu i Drinit (1983)

NDESHJA E DY PARË KRUSHQVE N' UDHË

— sajgija jabanxhisë —

Ka ba vakë para Hyrrjetit. Hazir Alija edhe Smajl Sylja kenë kushërij. Smajl Sylja n'ni darsëm t'nahijës 'Gjakovës. Edhe Hazër Alija n'ni darsëm, krushk, n'nahije t'Pejës. Nërmjet Baranit e Kamenicave, n'nahije t'Pejës, u zatetën dy parë krushq nër veti. Rruga e ngushtë edhe krushqit po donë me shkue dam; po do' me krisë pushka. Smajl Sylja kanka kanë bukur larg edhe i grahi kalit, e qy-skinoi e shkoi aty. U duel para krushqve. Kur shkoi, që Haziri. I bani za ai:

— O Hazir!

— Oja!

— Theje gardhin e lshoma rrugën, se jam n'vën tânin e jam ma jabanxhi e t'bjen me ma lshue rrugën! Theje gardhin!

I kanë dhanë turr gardhit. E ka thye Hazir Alija. Hazir Alija tu krushqit e vet, Smajl Sylja tu krushqit e vet, n'kët anë e n'at anë t'gardhit. Krushqit janë hi nëpër livadh n'anë t'poshtme, kru-

shqit e Hazir Alisë, pse janë kanë n'vën t'tina, e jabanxhisë duhet me i ba sajgi e atij duhet me ja lshue rrugën.

U banë sebeb dy vetë e e pshtuen gjinen për pa u damtue nër veti aty.

Tregoi Bajram aga, fshati Rashkoc, Gjakovë (1975)

ÇKA E KORIT BURRIN?

— fytyra —

Ramadan Shabani i Kjevës ish kanë çue e shku' m'e gjetë Shaba' Binakun n'Krasniqe e m'e dvetë: „A po i dajmë pleqnitë çift sukur une sukur ti, a mos po gaboje une kûn?”. Edhe i shkron n'derë Shaba' Binakut n'Krasniqe e i ban za. Del grueja e Shaban Binakut e i thotë:

— Hajde, burrë, mrëna! Kush je ti?

— Jam Ramadan Shabani i Kjevës.

Hinë n'sobë. Ja dhez zjarmin, i pjek kafe edhe i jep bukë me hangër. Po rri grueja e Shabanit n'kâmë tu' i ba hyzmet.

— U vonue, bre, — thotë — Shabani.

— Kushedi â' metë me shokë e qitash vjen.

— Jam ardhë m'e dvetë a po i dajmë pleqnitë çift sukur une sukur ai e mos po gabojmë kûn.

— Vallahi, za t'madh kemi nie për ty, Ramadan Shabani, e po m'vje' seri qi me ardhë ti pej Kjeve e n'Krasniqe. Masi ke ardhë ktu, me ma da ni pleqni ti mue, — po i thotë Ramadanit grueja e Shabanit.

— Fol, soj i dheut!

— Shka e korit burrin?

— Me u rrehë burri.

— Jo.

— Me iu marrë grueja.

— Jo.

— Me iu vra mashkulli.

— Jo.

— Me ja marrë pushkën.

— Jo.

— Pse?

— Paj, m'u rrehë burri, ka vakt kur ja kthen rrehën. Me iu marrë grueja, ka vakt kur munet m'u nderë. Me iu vra mashkulli, mas katërdhetë vjete ka vakt kur munet m'e nxerrë gjakun e m'u nderë.

— Ani, — thotë Ramadani — po shka e korit burrin?

— Burri, me ba m'e koritë vetveten, nuk del kush qi munet m'e nderë.

— Po qysh e korit burri vetveten?

— Me kâjtje, me ryshfet, me hangër pare, me da pleqni gabimisht me vegë për hatër t'njanit. Qat'herë koritet burri.

Tregoi Rrustem Sadrija, fshati Junik, Deçan (1975)

KUR KA SHKUE ALI IBRA I MALSISË ME PÁ N'DEÇAN

— *Shburrënimi për tradhëti* —

Kur u ba lufta n'Qafë t'Osekit kundra Vejsel Pashës (qi knohet n'kangën „Dem Isufi e Rrustem Pavata”), kur e kanë zanë Sylejman agë Vokshin n'Gjakovë, i kanë çue fjalë Malsisë m'u zhdjergë m'e nxerrë Sylejman agën n'Gjakovë.

Ali Ibra i ka pri Malsisë. Kur janë ra n'Qafë t'Osekit, pasha jau ka folë ryshfetin. I ka hangër Ali Ibra paret edhe i ka shpërda nëpër malsorë. Ka nizet pare u kanë ra për njeri. (Lira ka pasë deri në 250 grosh).

Ali Ibra, mas ni kohe, është ardhë me pá n'Deçan tu shpija e Dem Ukës t'Deçanit (dihet kush janë kta — Sali Rrust'). Æsht ardhë me pá për ni dekë. S'i kanë ba muhabet as s'e kanë nderue mirë. Ka thanë Ali Ibra: „Për jetë ma n'Rekë nuk bie masi i kam hangër paret e Vejselit n'Qafë t'Osekit!”.

Tregoi Rrustem Sadrija, fshati Junik, Deçan (1975)

ME E MARRË RYSHFETIN BÀHNA I DEKUN

— *etika e pleqnarit* —

Kur janë ngatrrue dy vetë ose për hajni ose për vrasje, ka ba vaki qi edhe ni plak të vetëm e kanë marrë me jau da pleqninë.

Janë kapë Drenoci, dy shpi, për ni jaz. E kanë dvetë njani shoqin:

— Kuj do me ja lanë pleqninë?

— Une du' me ja lanë Abaz Zenunit.

— Edhe unë ja paça lanë edhe ne m' qit' me rob e me thmi e m'e lshue shpinë tême. Masi kie ti besim edhe unë kam besim n'tâ.

Njani i atyne t'Drenocit e paska pa' çue ni njeri e i thotë:

— Po t'i jap 1000 dinarë edhe shko tu Abaz Zenuni ti përpara, se e kem' vendosë sot me shkue e m'u dvetë tu ai. Si t'na e dán ai, me marrë fûn kjo punë.

Shkon Malush Hamza i Jasiqit me ja dhanë 1000 dinarë. Kur-â'hî n'sobë, ja kallxoi vakinë. Thotë:

— Filani e filani janë ngatrrue nërmje' veti për kët e kët punë edhe të dyt ta kanë lanë ty pleqninë me jau da. Qetash, nuk bāhet sahati, edhe vinë qetu.

— Mirë boll, hajli koftë!

Veç kur i ka nxerrë ato 1000 dinarë (1000 dinarë at'herë ishin punë e madhe, se 5 dinarë bájke gjith ditën me prashitë ni puntuer sabah-aksham). Ja ka qitë ato 1000 dinarë e i tha:

— Selam kie pej Zenun Zeqës. Ti din shka ban. Qeto 1000 dinarë t'i ka ba hedije.

I ka marrë — Abaz Zenuni e i ka kqyrë ato 1000 dinarë.

— He, more Malush, boll t'bukra tek janë. Veç shtek qi e përlyej ftyrën e babgjyshit e t'babës e tëmën edhe t'djalit nuk kam. Bâhna i dekun. Pra, me hî kah pasunija, une dy dinarë e gjysë (sa bájke paketa e duhanit t'grimë at'herë) nashta s'i kam, m'e marrë ni paketë duhan, vetëm nuk muj. E kam me bé qi nuk marr rryshfet, se e shaj vorrin e babgjyshit e t'babës edhe tëmën edhe djalit me ja lanë kryet e nxanë e me i thanë: „Baba qeshtu t'ka dá pleqni edhe i ka marrë 1000 dinarë prej filanit”.

Ai u pré, met i prén se, kur s'i muer Abaz Zenuni, iu dhimke miku i vet. Po tutet se po i jep tash krah ati tjetrit. Abaz Zenuni at'herë i tha Malushit:

— Qyre ça po t'tham. N'kofshin ata gjin qi marrin vesh, une i ndreqi. Edhe ni fjalë ta tham — qeto 1000 dinarë, tekterna n'aksham kie rok, qi s'm' ja qet n'dorë t'zotit, une e çoj njerin me e dvetë: „A i ki marrë paret a jo?” Qyr se i nal paret! Se, ti i nal paret, ai kujton se une i kam marrë paret. Edhe mos u ban marak, se ata, n'kofshin njerz qi ma kanë lanë mue, une kam me i qitë faqebardhë n'sobën tême edhe kam me i shti me u marrë ngrykë.

Nuk â' ba ni sahat e ja kanë mrrri ata si ishin ngatrrue, ham dorzanët me veti.

— Jemi ardhë — tha njani — Abaz Zenuni. Ni nevojë na ka pru ksi, ksi, ksi. — Edhe i diftuen qi ishin ngatrrue për ni jaz. — Ty ta kemi lanë t'dy palët.

— E keni pasë, more, Hasa' Bajramin n'derë t'shpisë, n'Drenoc... (Se kta pleqnarët ja dinë vleftën njani tjetrit edhe e nderojnë).

— Po, po na hini mënja mos po ja man shpatit njanit për tjetrin, e ti, i Gjocajve, kurrnjanin s'na kie mik, as s'na kie kumarë, as s'je i lidhun me ne, e na e kem' pa' t' arsyeshme qi ki me na e da pa sherr kët punë.

— Hajli koftë! — tha

Jau lypi dorzanët të dyve. Edhe u tha:

— Une po jau daj kshtu qi as njanit as tjetrit, po me t'drejtë t'zotit.

N'ato kohna kanë thanë: „N' ni sên qi hin pa sherr e pa nefs, aty del mirë puna; del pa sherr kur t'e kesh me qillim t'mirë”. Edhe i ka ujdisë nërmje veti edhe i ka shti e janë marrë ngrykë n'sobë.

Ai i Jasiqit ja dorzoi t'zotit 1000 dinarët. Abaz Zenuni e vërtetoi ma vonë at punë.

Edhe sot, kur bâhet bisedë ndër soba për punë t'pleqnive, përmendet puna e atyne 1000 dinarëve qi s'i kish marrë Abaz Zenuni.

Tregoi Çausht Abazli, fshati Gjocaj, Deçan (1975)

U KORITA VETË, KATUNDIN S'DUE M'E KORITË

— *nderimi katundit* —

N'Pejë, ditë pazari t'shtunën. Njani kish pasë qitë do miell t'kallamojt m'i shitë. Thasët plot. S'un e shet gjith ditën. Kah sathati katër mas dreke po i thotë ni shoqit:

— M'met pa shitë mielli.

— Prit pak. Që, po vjen tuxhari i miellit. Qiky veç miell blen t'kallamojt.

Ai tuj ardhë asajde. Ky i tha:

— Hajde merre qeta miell se â' i dy vjete, kallamoq i vjetër edhe i bluem mirë. Krune hiq s'qet.

— Aaaa?

— Po.

Ai edhe ish kanë pasha i Pejës, Jashar pasha. U tha zaptive:

— Kapne ktâ! Përniherë m'e çue n'saraj!

E kapën.

— Heu, çka u ba, bre! Une mënimin n'pazar, gjâ s'i thash sall: „A po do miell”. Çfarë gabimi bana?

E çojnë n'saraj. Pasha vjen masanej; i hjek ato teshat civile. Tevdil kish dalë. Tash e kish veshë palltën me ato gradat. Kur e pau, i tha:

— A mue m'thae: „A po don miell a?”. A e din ti kush jam?

— Valla s'e kam ditë.

— Zgedhe prej të trijave (denimeve) — a p'e do kanopin, a çengelin, a shpatën?

— Aman, pashë, s'e kam ditë! Të m'falish!

— Emnin qysh e kie?

— Filani. — E shkruen.

— Emnin e babës?

— I biri i filanit.

— Katuni?

— E kam katunin e nershëm, pashë. N'dash n' kanop, n'dash në shpatë, n'dash n'çengel m'qit, po katunin mos ma nguc. U korita vetë, po katunin s'du' m'e koritë.

Tregoi Zenel Maloki, fshati Pllaçicë, Drenicë (1976)

S'E MBYS SHOQIN E FISIT PËR NI GRUE

— fisi —

Para nja nandhetë vjetsh ka ba vakí. Zenun Stojkit t'Lloçanit i kishin kanë ardhë do musafirë n'Drenoc pej Lloçanit edhe u bâjnë za. I priti Zenuni musafirët n'odë. Sa isn ky tu' nëjtë me musafirët, mashkujt e vet e nxanë ni shoq t'tina n'qiler me grue t'Zenunit edhe e mshelen. Shkuen me e dvetë Zenunin shka me ba — a m'e mytë apo m'e lshue. (E qitën pej odës ku ishin musafirët). I thanë Zenunit:

— Shka t'bâjmë?

— Hajt, shko lshoni at grue edhe at shoq (se kojshi e kishte edhe t'fisit), se nuk kam shoq une qi e myti për ni grue. Nuk e damtoj une për ni grue at shoq t'fisit.

Kishte mujtë me e mytë atâ edhe gruen edhe s'e paguejke gjakun. Kish marrë fûn puna. Po Zenuni, për mos m'e damtue kojshinë qi edhe e kishte t'fisit, tha: „Lshoni gruen edhe atâ”. Edhe i lshuen.

Ai kojshija ja pagou martesën sa kushton. At' herë gjith burrat e lanë t'nershëm Zenun Stojkin, se ke trim — mujti m'e mytë edhe e pat n'dorë, po për i grue nuk e myti kojshinë e shoqin e fisit edhe ftyra s'iu muer. Edhe ma tepër u nder se m'e pa' mytë.

Tregoi Adem Tahir Lokaj, fshatll Sllup, Deçan (1975)

BANËM DJALË PËR TRI DITË

— për burrní e nderë fisit —

Nifarë Mehmet Ukshini pej katunit Bujan, njeri fukara, po zotni n't' pame e gjithmonë nëjke i veshun e i pastër. Ky, tuj pá se n'shpija t'veta dimën e t'ftoftë i madh, paska pa' ardhë tre vjet rresht n'Plavë. E kanë pritë Plava shum mirë tu' i ba muhabet edhe tuj kujtue për tâ se ásht ni nër t'parët e Malsisë 'Gjakovës. Po ky ish katunar i thjeshtë. Kta t'Plavës gjithnji po e thrrasin Mehmet aga.

Masi ky erdh edhe i vizitoi tri herë, kta agët e Plavës vënosën me ja kthye vizitën. Ni ditë pej ditsh u bashkuen afër pesdhetë burra me kual e po marrin rrugën për n'Malsi. Tu' e pá se e kanë ma ngat me ra kah Dragobija, nëpër bjeshkë t'Plavës e t'Dragobisë, duelën n'Dragobi. Katunarët e Dragobisë i panë se kta janë agët e Plavës e u duelën përpara.

— Mirë se erdhet, burra, hoshgjelden u koftë!

— Mirë se ju kemi gjetë!

— Hajde urdhnoni, hini mrëna!

— Jo, ja kem' msy' me shkue tu Mehmet aga.

— Po na Mehmet agën po jau thrrasim ktu edhe s'ka nevojë ju me ra aq poshtë; rruga ásht e largët...

— Jo, ne na ka kanë tri herë, tre vjet rresht edhe na pa shkue atje s'kem' çare.

Nejse, u munduen boll burrat e Dragobisë me i nalë (se e dijshin qi Mehmet Ukshini s'ka kurrë n'shpi, bile shpinë e kish kolibë shumë t'dobët), po ata nuk u nalshin. Kta t'Dragobisë meniherë i çuen fjalë Mehmet Ukshinit: „Çou, more, e paç faqen e zezë se na more ftyrën! Nuk â' kanë ti kshtu me u tregue njeri i madh atje n'Plavë. T'kanë msy tash agët e Plavës. Na boll u munuen me i ndalë, po kta nuk u ndalën. Ti e di' tash se shka ban me ta.

Mehmet Ukshini e pá se çka e gjet e çka po do me ndodhë e po turpnohet para krejt fisit. Shkoi te nifarë Sefë Maliqi, burrë i mirë e pasanik. Shkon Ukshini e i thotë:

— Sefë, ti ja bâhesh baba jem tri ditë e tri net, ja mytëm n'shpi tâne.

— Po pse, bre djalë?

— Kshtu, kshtu Plavë e Gusi m'kanë msy, burrat ma t'zgedhun. Une s'kam ku me i çue mrëna. Atje jam tregue e kanë kujtue se jam njeri pasanik. N'shpi e di se s'kam ku me i çue e t'lutem me i pru n'shpi tâne.

— Hajt, — tha Sefa — mirë se po i presim. Merre djalin e dilu përpara. Hipni kuajve t'shalës ti edhe djali jem.

U duel përpara Mehmeti me qef edhe u gzue fort edhe i pruni e i çoi n'shpi t'Sefë Maliqit.

Sefë Maliqi i thirri edhe nizet burra t'Krasniqes edhe disa prej Gashit. Për me u ba sajgi atyne i priti shumë mirë.

Ky Mehmeti, kur erdhën burrat e Plavës, po jau prezenton mashkujt e shpisë — ma s'pari babën (qi s'e kish babë) edhe tjerët mashkuj me rën:

— Ky âsht baba jem, ky vllau jem, ky âsht kusherini e me rën.

I pritën tri ditë e tri net. U banë muhabet e me faqe t'bardhë. Burrat e Plavës, kur u kthyen n'shpi t'vet, thanë:

— Me t'vertetë Mehmet aga paska kanë burrë edhe kâkmi koritë kur â' kanë ai te na se s'kemi mujtë m'e pritë na qysh na ka pritë ky.

Kshtu e pshtoi Sefë Maliqi Mehmet Ushinin pa u koritë para fisit edhe pa u koritë vetë fisi.

Tregoi Isuf Hoxha, Gjakovë (1962)

I PREU KIJET E VETA PËR SHERR T'RROGTARIT

— *suelli* —

Bilall Rrusta i Deçanit â'kanë vetë si kryetar i suellit me disa gjin tjerë për katunet: Deçan, Carrabreg, Lloçan, Beleg. Mirëpo nisën me e prishë suellin tuj e vjedhë bjeshkën e përbashkët, tuj i

pre drujt n'mal. U çue rrogtari i vet (i Bilall Rrustës) e shkoi e hini n'mal e i mushi dy kerr me dru e i pruni n'shpi pa izë t'Bilallit.

Kur e teshi Bilalli rrogtarin me dy kerr dru, i tha:

— Po ku je kanë, bre?

— Kam marrë dru.

— Po kush t'ka thanë me shku' e me hi atje? Po a e di qi â' suelli mos me hi kush aty?

— Paj, po hinë hallki, po hi edhe unë.

— Pa nal aty!

I ka kapë kijet e vet e i ka pre n'midis t'udhës, për suell qi e thei rrogtari i tine.

Aty e mas âsht shtrëngue suelli qi s'ka mujtë kush me hi aty ma, sepse e bani igjrae vetveten ai qi ish kryetar i suellit, e edhe tjerët janë shtrëngue se e kanë ditë qi edhe ata i pret qaj denim.

Tregoi Bairam aga, fshati Rashkoc, Giakovë (1975)

VETË E BANA SUELLIN, VETË E PRISHA

— *suelli* —

Abaz Zenuni ish kanë kah shkon nëpër Junik e n'Skivjan. Kur shkon n'Tërgovishtë t'Junikut zatetet n'Avdyl Hoxhën edhe n'bajraktarin. Po i thotë Ali Bajraktari, pretsednik n'at kohë, Abaz Zenunit:

— A ki nie qi e kem' ba ni suell?

— Hajërli koftë, bajraktar! Çfarë suelli keni ba?

— Kemi ba suell mos me çue gratë tepsija (t'piteve) n'dekë. Po bâhen shum e po jau qesin gene.

Abaz Zenuni kujtohet e thotë:

— Bajraktar, ni punë po m'intereson — a âsht kanë naj grue pej grave n'at suell?

Bajraktarit i vjen çudi ajo punë. Qysh pej grave n'suell? Sueillin e bâjnë burrat e jo gratë.

— Jo, Abaz Zenuni, na burrat e kem' ba suellin, se gratë...

— Bajraktar, une po t'tham qi nuk ka me t'nxanë vën. A, n'koftë kanë kush pej grave n'at suell, bân. Pra kshtu nuk ka me nxanë vën.

Ish kanë ba ni dekë n'Batushë. Bash e shoqja e Ali Bajraktarit e kish pa' prishë suellin. Asht kanë edhe ajo me pá edhe ka çue pite.

Kish pa folë ma s'pari me t'shoqin. Bajraktari i kish pa' thanë:

— Ru' se ço tepsi kur t' shkojsh me pá!

— Njeri, qysh mos me çue tepsi une, e shoqja e bajraktarit? Dhetë-pesëmdhetë veta i kam me veti... Me ba me pru kush tjetën, une koritna.

Dikur bajraktari i tha:

— Ban shka t'duesh.

Edhe grueja e Ali Bajraktarit e çoi piten me shoqet e veta. Kur çoi e shoqja e bajraktarit pite, nisen me çue edhe tjerat e kshtu u prish suelli.

Kur u tesh me Abaz Zenunin Ali Bajraktari, i tha:

— Abaz, vetë e bana suellin, vetë e prisha.

— He, more bajraktar, une t'kam thanë qi masi s'janë kanë gratë n'suell t'bashkuene aty, suelli i tepsisë nuk nxen vën.

Tregol Çauh Abazi, fshatl, Gjocaj, Deçan (1975)

E SHOQJA JA RRITI ZANIN BINAK ALISË

— *grueja e fisit* —

Binak Alija, kur ish kanë martue hovin e dytë, e kisht pasë marrë ni grue t'fisit e shum t'mëçme. Shum iktibar i bâjke grueja Binak Alisë aq sa, n'bukë m'u kanë tu hangër, kur ja nijke zanin Binak Alisë n'oborr, ajo u çojke pej sofre e rrike n'kamë. E veshin kunatat:

— Shka â', mori, qi po çohe kshtu pej sinije, pej vëni?

— E njeva tuj kollë (ose tuj folë) Binak agën.

Gratë, kur e panë qi ajo aq tepër po i bân iktibar, ja nisën edhe kto tjerat e po i bâjne iktibar. Edhe u thojshin burrave t'vet:

— Qyre na, si bija t'fisit, sa iktibar po i bâjmë Binak agës e ju, tuj e pasun vlla, s'po ja dini kimetin se çfarë burri âsht.

At'herë filluen edhe vllaznija edhe mashkujt e shpisë me i ba iktibar. Kojshija, kur i panë mashkujt e shpisë tuj ja ba atfarë iktibari Binak Alisë, filluen edhe ata me i ba iktibar. Mas atyne edhe katuni e shefija krejt.

Kur e kishin pa' dvetë niherë Binak Alinë:

— Qysh t'u çue ty zani kaq shpejt?

Ai i kish pasë thanë:

— M'ka fillue iktibari ma s'pari pej grues 'dytë e tonshi pej shpije e kojshije e shefije krejt.

Tregol Demë Berisha, fshatl Gjurgjeviku i Madh, Prekorupë (1960)

GRUEJA E FISIT JAU PRUNI N'VËN FTYRËN

— *pamja* —

Binak Alija ish kanë burrë i mëçëm edhe kish pa dá pleqni. Ma n'fun, kur i kish pasë ardhë deka, ish kanë ba e pame e madhe për tâ. Rekë e Malsi ishin kanë shkue me pá për Binak Alinë.

Disa burra t'katuneve t'rrafshit ishin kanë shkue me pá mas motmoti. Kur ishin kanë afrue tu shpija e Binak Alisë, kishin pa-

së ba dert nër veti: „Shum vonë jemi tuj shkue me pá e po tutem' qi nuk po e gjájmë kân n'pame edhe nuk na zihet e pame”.

Kur ishin kanë ata ashtu tu' bisedue, motra e Binak Alisë ish kanë tu kroni afër udhe. I kish pasë nie ata tu' ba llaf nër veti e tuj thanë qi „Po shkojmë vonë me pá”.

Motra e Binak Alisë i bjen trup bahçes edhe bjen n'oborr edhe ja nis me vajtue:

„Binak, o vlla,
qe ni motmot je dekë,
e dashamirt po vinë me t'pa
e pamja jote edhe ni motmot vakt ka!

Kur e nînë motren e Binakut ashtu tuj vajtue, atyne burrave u erdh shum mirë edhe thanë:

— Hala paska t'pame për Binak Alinë.

Kshtu, motra e Binakut, jau hoq vesvesen e t' pames edhe u dha zemër ktyne qi shkuen me pa për kryeshnosh.

Tregoi Demë Berisha, fshati Gjurgjeviku i Madh, Prekorupë (1960)

BINAK ALIJA SHKON ME PÁ N'BATUSHË

— pamja —

U ka çue fjalë Gashit Binak Alija: „Kur po shkojmë me pá tu Rrustem Alija qi á' dekë?”. E kanë da ditën. Dymdhetë Krasniqja, dymdhetë vetë Gashi. Krejt nizet e katër. Janë ardhë ktu n'Batushë. I kanë da Batusha nëpër konaqe 24 vetë. Kanë hangër darkë. Janë çue nesret. I kanë ndalë apet me hangër sillë. Kanë thanë:

— Jo, s'rrimë me hangër sillë. Kemi ardhë me pá.

Bajram agën e kish pasë djalë Rrustem Alija. Çohet Binak Alija e i ka hipë kalit. E lsho' kalin e i bje poshtë rrugës e kthë perpjetë. I nxier kuburet e i çpraz.

Gashi idhnohen:

— Na jem ardhë me pá për Rrustem Alinë e ti, marre, m'e lshue kalin e me qitë pushkë. Qysh bâhet kshtu?

Krasniqja i thonë:

— Einak, t'u kanë idhnue Gashi.

— Pse?

— Qi e lshove kalin teposhtë e u ngjite edhe çpraze pushkë.

— He, s'po dikan gja Gashi. Ni djalë qi e paska lanë Rrustem Alija, mreti n'Stamoll ka me ja ndi zanin.

Tregoi Ibrahim Meta, fshati Batushë, Reka e Keqe (1975)

KUR JA VRANË DY DJELMT E SHAQË AVDISË

— *gjaku i falun* —

Ja kanë vra dy djemt Shaqë Avdisë, pej Vokshit, aty kah vjeti 1919. Njani i ka metë gjallë e njani i dekun. Aty e ka falë drekën nërmjet të dyve. Edhe ky qi met gjallë diq nesret.

Ja ka falë Shaqë Avdija dy gjaket Musli Tahirit t'Panxhve mas ni motmoti. Tha:

— Shoq e kam, t'katunit, kojshi e kam, i thaçjan. Ai ka pasë taksirat, une exhel-li. I kofshin falë!

I ka pajtue toni nizet e dy gjake qitu, n'fis krejt. Duel vetë ai toni si antar i mexhlizit katun për katun e i mlodhi ka dy vetë, ka dy vetë. Masi i fali dy gjaket e veta, s'kishin tona shka me i thanë hallki. Si antar i mexhlizit ja mushke mënën edhe tjerve qi ishin t'gjaksuem.

Tregoi Met Hyseni, fshati Voksh, Deçan (1975)

NËPËR OXHAK E N' ODË PËR GJAKMARRJE

— *trimi e fal gjakun* —

Flitet për trimninë e Lah Kuçit të Deçanit. Para nja tetëdhjetë vjete njani ja kishte pasë ni gjak borxh. Ishte kanë ruejtë shum gjaksi mos me ra n'pritë t'hasmit, të Lah Kuçit.

Tuj mos mujtë me gjetë rastin m'u ahmarrë, Lah Kuçi, si trim qi ish, e vendos me zbritë prej oxhaku n'odën e musafirëve ku rrinë ratë gjith mashkujt natën vonë. Hyp n'pullaz e nëpër oxhak zbret n'odë. Me armë n'dorë i çon prej gjumit mashkujt qi ishin n'odë edhe u tregon se kush është. Nuk e merr gjakun, por u thotë:

— Kam mujtë me ju vra gjithmonë, po s'kam dashtë. Tregoni çka ju ka ndodhë edhe ju koftë falë gjaku.

Gjaksat vepruen ashtu. Në kët mënyrë muer fund një anmiqsi mes dy familjesh.

Tregoi Bajram Alaj, fshati Drenoc, Deçan (1975)

S'E SHTI PUSHKËN ME TA

— *falja e gjakut për dinjitet* —

Met Hysen Alajt ja kanë vra dy mashkuj Hysen Salit n'kohë t'Turkijes, para nja tetëdhjetë vjetsh. Kur janë ba dy javë ditë i ka falë gjaksit.

I ka thanë Dem Isufi:

— Pse po do me i falë?
 — Pasha zoten s'e shti pushkën me ta kurr n'dyjë.
 Me qat fjalë i myti krejt kta, at mahallë, mahalla e Baçajve pej Drenoci.³

Tregol Met Hyseni, fshati Voksh, Deçan (1975)

BURRAT EDHE ANMIKUN E KANË DASHTË ME FTYRË T'BARDHË

— *falja e gjakut* —

Kish pa' ba vakí n'Dushkajë. E vret njani shoqin e vet edhe del kaçkin, tu nëjtë nëpër miq. Mos guxo me nëjtë n'shpi, i godit rrogtarët. Ty' punue kta, ai hazmi shkoi e u mshef n'lamë t' sanve m'e vra. Duel rrogtari edhe grueja e kaçkinit e po vnojnë sanë. Po ja qet grueja sanën rrogtarit, po nuk mujke me qitë shumë me t'furk n'mullar. I tha rrogtari pej mullarit:

— Qit ma shumë!

— Nuk po muj me qitë ma shumë se jam lodhë. Gjith ditën puno e gjith natën s'po m'le me fjetë(ti).

Ky(gjaksi) edhe e njeu. M'e vra rrogtarin n'aborr, e koritke hasmin. U çue e la edhe shkoi e lypi gjaksin ku â'ka rri. Shkoi atje ku ish e hipi n'sobë. U fal me tâ. I tha:

— Shka je kah ban, shoqo? Shka po lyp ktu?

— Valla, ta kam gjakun borxh e s'po muj me nëjë n'shpi. Besë s'po m'ep. Duhet me ikë e m'u rue.

— Çu e hajde me mue e hajt n'shpi tâne. Dorzan ki kâ t'duesh e gjaku t'koftë falë.

— Bre, me m'tregue pse?

— Po due dhe me ta falë vetë.

Ja fali gjakun. Shkoi n'shpi ky (vrasësi).

Mas do ditve e çoi rrogtarin n'mal. Ky, hasmi i t'zotit t'rrogtarit, shkoi kadale n'mal, e priti e e vrau rrogtarin.

Hupi rrogtari; u vra. E gjetën e shtinë n'dhe. Masanej po thotë i zoti rrogtarit: „Asha zoten, me mujtë e me e ditë kush ma ka vra rrogtarin”.

I njeu kto fjalë ai qi ja pat falë gjakun. Erdh e u tesh me tâ. Po i thotë:

— Qyre, une gjakun ta kam falë, se jam ardhë me t'vra n'oborr edhe i kam nî fjalët qi ja ka thanë rrogtari grues jote edhe grueja jote atij. Për qatâ ta kam falë gjakun. Edhe e kam vra rrogtarin për me ta mlue ftyrën, namuzin, për mos m'i thanë rrogtari kurrkuj: „Kshtu ja kam ba grues 'filanit”.

Burrat, trimat e nershëm edhe anmikun e kanë dashtë me ftyrë t'bardhë.

Tregol Tahir Lokaj, fshati Sllup, Deçan (1975)

³ Në këtë mënyrë deshi t'i poshtërojë, si të padenjë të hyhet në luftë me ta.

JA DOGJËN SHTËPINË SE E PREU N'BESË ISLIHATIN

— *besa e islihatit* —

N'kohën e okupacionit (1941—44) u formue islihati për me pajtue gjaqet n'nahijen e Gjakovës. Çausht Abazi i Gjocaj shkoi për dajën e vet t'Deçanit edhe e vrau Rrust Bilallin t'Deçanit, se ja pat vra ai dajën.

Islihati e thirri me pajtue, po nuk erdhi e shkoi e e vrau Rrust Bilallin.

Kur ish krijue islihati, i kish marrë me besë tanë ngatrrerat. Masi e kish thye ky besën e islihatit e s'kish dalë para islihatit m'u pajtue, islihati u detyrue e shkoi pe Junikut n'Gjocaj e e dogj rrafsh me tokë. Ai duel kaçak e familja u shpërdanë nëpër ilaka.

Megjithse e muer gjakun e dajës, u dënue prej islihatit se qiti pushkë n'besë t'islihatit.⁴

Tregoi Rrustem Sadrija, fshati Junik, Deçan (1975)

PËR NJI SHUPLAKË DOSTIT TË VET, U DA ME VËLLAUN

— *ndamja nga vëllau evitoi gjakmarrjen* —

Shatroviqt e Podgurit, Imer Shatri i danë me Mehmet Shatrin (jo vllazën por t'danë) ishin kanë edhe jarana e s'ishin kanë dá kurr natë as ditë nër veti. Ni ditë Imeri ish kanë shkue për pazar. Arifi, i vllai i Imerit, ish kanë dalë e i kish pa' ra Mehmetit shuplakë.

Kur vjen n'pramje Imeri, bjen kah shpija e i dvet robt:

— A ka gja?

— A kanë e zezë dita sot.

— Shka â', more?

— I ka ra Arifi Mehmetit.

— Qysh, more!

Hipi n'sobë. I tha t'vllajt:

— Arif, po pse i rave, bre?

— Nashtë, hebu, ai qen!

— Qysh, bre, qen? E ki pá natë e ditë me mue tu' u ênë bashkë. Jarana jem' edhe shokë tu' kanë nër veti e s't'ka ardhë keq, bile prej meje, me i ra?!

— Hiç — tha — s'm'ka ardhë keq prej kurrkuj.

— Qyre, vlla, — tha — mas sodit kurr bukë s'kemi me han-gër bashkë. As sonte darkën bashkë s'e hamë, — Imeri po i thotë Arifit.

Edhe u aviten (u morën vesh) e u danë.

T'nesrit natje Mehmeti njeu qi e dau Imeri t'vllanë për t'ramjen e tina. Ma anëj s'pat shka me ba. Masi e dau i vllau t'vllanë

⁴ Ndërsa islihati funksionon, edhe pse nuk janë zgjidhë të gjithë konfliktet, islihati i merr në besë të vet konfliktet, prandej vrasjet nuk duhet të bëhen. Në këtë rast islihati është prerë në besë.

për punë t'tina, ai s'pat qysh lyp hakmarrje. E u kthye e filloi me pi raki pa ja da hiç deri qi e mbyti rakija Mehmetin. Raki pinte pej mërzije se s'pat qysh me marrë hak masi e dau Imeri vllaun e vet.

Tregoi Zhuj Selmani, fshati Pobergjë, Deçan (1972)

NDORJA ME GJETH DUSHKU

— ndorja —

Njani prej Perte' Drinit (i thomë na Podrime) ish kanë n'gjak. Tu' udhtue rrugës, lypke për m'e marrë ni njeri me ndore, po nuk mujke me gjetë. Dikur e kishte gjetë ni njeri n'rrugë edhe i kishte thanë:

— Ore ti daí!

— Urdhno!

— A bâhet me ma dhanë ni dushk n'krahnor për me kanë n'besë tâne se jam n'gjak?

— Po, — edhe ja vnoi dushkun.

Shkoi. Kur kaloi disa metra, u vra prej gjaksorit. Manëj i thanë ktine qi ja kish vnue dushkun:

— T'u ka vra n'besë edhe duhet me liftue.

Ai, çka me ba? Iu desht me shkue me dvetë n'ni odë. Edhe shkoi te oda e Rashkocit, te Osman aga. Po i tregon agës kshtu, kshtu, kshtu.

Osman aga i tha:

— A e ke pasë lidhë ti atâ me shokë, kur e more për rrugë?

— Jo — tha — vetëm ja kam pa' dhanë dushkun.

— Hajt, bre vllau jem, — tha — masi s'e ke pa' lidhë, çfarë gjaku ki me marrë për tâ?

Kur shkoi ai miku pej Podrime, u kthyen mashqit e odës edhe i thanë:

— Osman agë, e ki dá shum gabim kit pleqni.

— Jo — tha — se ky âsht ardhë pi s'lergti për m'u zgidhë prej qasaj, edhe une e zgidha se ky lyp vetëm m'u zgidhë. M'u kanë kanë burrë, ky s'ish duftë me ardhë me dvetë, se dihet qi â' kanë duftë me liftue.

Tregoi Xhemë Asllani, fshati Brekoc, Gjakovë (1972)

IU LÁ ME 48 PLEQ T'BESËS

— beja —

Shaban Binakut (i shpisë së Ali Binakut e t'Binak Alisë) iu vra qeni edhe ja vorën n'derë t'oborrit. Edhe atij i kajti zemra qi njani ja kish ba at punë. Nuk shkoi gatë edhe ja qitën ni magar n'bu-

nar. Apet po mênon: „Ky ma bani”. Nuk shkoi gatë hiç e ja dogjën edhe lamën. Eh, prap i kajti zemra: „Ky ma bani”. Edhe i çoi fjalë:

— Qeto tri sêne m'i ke ba. Qetashti shtrëngou, se pasha zoten kie punë me mue.

I mledhi ai tjetri 24 vetë e shkoi e i tha:

— Quri 24 vetë. Jo 24 veç edhe me 48 po t'lahna qi hak as hile s'tkam n'kurrnjâ pej atyne tri dameve. Pra lype ngjeti.

Shabani i tha:

— Jo me 24, po edhe me 124 me m'ba be une ty nuk t'konisi as nuk ta kqyri. Veç shtrëngou.

I duel n'pritë 'i herë, e varroi. Ai tjetri e vrau njâ t'dekun pej shpisë t'Shaba' Binakut. Shkuen pak ditë e apet i duel n'pritë edhe nuk mujti m'e varrue hiç, po ai tjetri e vrau e e la t'dekun apet ni mashkull tjetër t'derës, Shaba' Binakut.

— Ky niherë 24 vetë m'i pruni e m'tha: „Po t'lahna qi s'tkam hile as për qen, as për magar e as për lamë”. Edhe une s'ja kqyra betë. Që dy herë i dola n'pritë. Të dy herët me zarar u dava. A bâ-het me kanun n'hak t'tine? Tybe jarabi s'kam me e njekë tjetër pa u marrë vesh me tâ. Edhe i çoi fjalë:

„ — Hajde se domë m'u marrë vesh!”.

Ai u çue e shkoi. Shabani i tha:

— Qetash domë me ra n'rrugë.

Ai tjetri tha:

— Jo, për pa t'u lá me qata gjin qi t'kam ardhë at'herë qi hak as hile s'tkam, n'rrugë me ty nuk bi. Du' me t'u la e at'herë për gjake e kto tjerat kqyrim.

Shabani i tha:

— Nuk ka nevojë m'u lá.

— T'kam thanë at'herë; s'ma ke kqyrë. Sot du' me t'u lá. At'herë gjithqysh m'i prej teshat — n'dash rrugom ti, n'dash bimë n'rrugë.

Nizet e katër vetë jo, po i bâni katërdhetë e tetë pleq t'besës — dy për nja. I tha:

— Primë ku po m'çon!

I prini e e çoi, e shtini me ba be. Nejse — dy tre veta e beja u ba krejt.

— E tashti? — i tha ai.

— Tashti — i tha Shaban Binaku — t'paskna pasë hipë n'qafë, t'paskna pasë mundue bigari hak. Kto gjake t'kofshin falë.

— Aa-a? T'falem nderit për gjaket qi po m'i fal. Pra me t'i pague e para punë.

E qaty, sa për m'u ba ni shêj, qi mos me metë fjalë, se nashti i luen nesër, Shaba' Binaku ka marrë dishka. A ka marrë dy lira t'kuqe a ka marrë tri lira t'kuqe, sa ka marrë, nuk e di, po ka marrë ni shêj, se paret e gjakut marrë s'i ka. Veç e ka marrë ni shêj qi mos me pasë ma vonë fjalë.

SAKICAT N'KERR ME TEH PËR S'JASHTI

— kapadaillëku —

Përpara n'Junik ish kanë qi edhe fshati Hereç ka ni kerr kuta m'e marë n'malin e madh t'Junikut. Ni kohë t'shkurtë kishin pa' marrë. Mas ni kohe i kishin pasë ndue sakicat me teh për s'jashti, kah rruga e jo për s'mrenshmi, tuj shkue rrugës nëpër Junik.

At' herë i kanë ndalue: „Pse sakicat me teh për s'jashti?”. Edhe jau kanë hupë t' drejtën e shkuemjes n'mal, për arsye se vuemja e sakicës n'kerr me teh për s'jashti tregon kapadaillëk ndaj atij vëni kalon mashklli me kerr.

Tregoi Rexhep Gjull, fshati Junik, Deçan (1975)

DUHET ME E ZGEDHË BINË E FISIT

— atavizmi —

Tafë Delija i Plloçicës e varron babën e vet Deli Gashin. Po vinë hallku me pá. Deli Gashi burrë i njoftun. Shkon Ramosh Maloku m' e pá. I thotë Delija Ramoshit:

— Ramosh!

— Hê!

— M'ka varrue djali. Gjaku i nxehtë; i ri ásht. Djalit s'un i bij pushkë, po hiqma dikun; hupma ti; jepja ni pushkë!

Ramosh Maloku i çon fjalë Izet Hoxhës t'Negrocit. Vjen.

— Pse m'ke thirrë, Ramosh?

— Kshtu, kshtu, Tafa e ka varrue Delinë e domë m'e marrë Delinë e, kur ta qesim n'mal qatje tu Lluburja, atje dom' m'e vra. Ani Izet Hoxha?

— Ani, Ramosh — tha.

I thonë Tafës:

— Tafë, hajde se domë me shkue sonte tu Izet Hoxha n'Negroc. Nuk ka kuptim, ktu po vinë hallk m'e pá Delinë e ti ktu. E ki ba qat gabim e shkojmë atje.

— Ani.

Kur dalin tu Kroni i Rrasës (i thomë na, atje tu Lluburja, n' midis t'malit) Ramoshi tash, pa i shti fjalët, edhe nuk po munet me e vra njerin ashtu. Po duhet ni herë me i nxe fjalët. (Martinën si e pat t'shkomcuene, e komcoi „trak”, e msheli). Po i thotë:

— Pse, bre, e varrove babën, t'vraftë zoti! Si Deli Gashi s'ka asi burri!

E muer vesh Tafa. Tha:

— Ramosh!
 — Hê!
 — Tri fjalë me m'i dhanë se p'e di pse paskemi ardhë ktu.
 Sall me m'i falë tri fjalë!

— Ça?
 — Une p'e di qi paskem' ardhë me m'vra, veç qeto tri fjalë me m'ngue.

— Hajt, pra, fol!

Izet Hoxha po rri Hazër.

— Nuk e kum vra une babën, po baba e ka vra vetin.

— Pse?

— E, more Ramosh Hajdari, — tha — me e pasë une Prékën e Ali Demës t'Ujmirit vllajn e nanës edhe Palush Sylën e Klinës vllajn e nanës, ti as teri qitu n'zog t'kamës nuk m'kishe ardhë. Po baba, veç e pau nanën e mirë, shkoi e e muer te do Kerajt e Drenicës. Toni une, rreth babës, s'lâ gja pa ba. Baba e ka vra vehtën se s'e ka zgedhë nanën. Duhet me e zgedhe binë e fisit.

— Që, vallahi, — tha Ramosh Hajdari — me t'vra e kem' pasë njet n'qet vën qitu. Pasha zoten s't'vramë!

E toni Tafë Delija duel edhe ma i mëçëm se baba i vet. E bani qat gabim qashtu, kur ke gjashtmdhetë vjeç, veç ma vonë duel burrë i mirë. Pshtoi me qato fjalë.

Tregoi Zenel Maloku, fshati Piloçlë, Drenicë (1976)

E LËSHOI TË FEJUEMEN SE E DETYROI SUELLI I FISIT

— *ekzogamia* —

N'Babaj t'Lloqit Januz Çallaki ja lyp çikën Rrust Sadrisë edhe Rrust Sadrija ja dha. Rrust Sadrija i Ndrejaj e Çallaki Biblekaj — të dy Mertur.

Kur ninë mahalla e Merturit, u bashkuen n'katunin e Becit e t'Rashkocit 5—6 vetë edhe shkuen tu Çallaki n' Babaj e i thanë:

— Për shka bane qeshtu ti, me e nxanë çikën e Rrust Sadrisë? A e di qi jem' mahallë edhe jemi ni bark?

— Valla, shokë, paskna gabue me kët punë. Pranani n'duer t'jueja e t'fisit — qysh t'm'i preni teshat, qysh t'ma preni gjezënë, e pranoj.

— Gjezëja jote âsht qekjo: çikën m'e lshue qetash!

— Mos m'thueni m'i lshue qato gratë tjera qi kam thmi me to, se me m'thanë fisi, i lshoj edhe tjerat e jo ktâ, qi ktâ krejt kollaj. Qetash koftë e lshuene.

Edhe aty e lshoi çikën e i tha Rrust Sadrisë:

— Jepe ku t'duesh, se kjo çikë për mue s'është, se nuk m'lejon fisi edhe paskna pasë ba gabim.

Masanej shkuen tu Rrust Sadrija. I thanë:

— Pse, Rrustë, bane kshtu — ja dhae çikën t'mërtursit?

— Vallahi, — tha — shokë, mos shihni kusur, se u habita edhe pata qef me e provue a po m'binë mas fisi a jo. Ju báfshi hajr se s'm' latë me gabue.

Edhe ja hoqën çikën doret.

Tregoi Bajram aga, fshati Rashkoc, Gjakovë (1975)

GJARPNI I SHTËPISË

— gjurmë të totemizmit —

Shpijën e Gjo' Markut t'Gusës e njohin populli jonë për shpi bukur ka ditë t'moçme, shpi e mirë pasanike edhe bukëdhanne. Disa kohë përpara iu ka pa' diftue ni gjarpën n'shpi. Ai gjarpën dilke e pushojke ditën, n'prámet e kurdo. Iu diftojke n'prezore edhe plaku u tha robve t'shpiisë:

— Kët gjarpën mos me ma ngucatë!

Mas disa kohvet çohen komita e malit, bâjnë bisedë nër veti edhe shkojnë e i binë mrënë. Ishin kanë t'veshun n'tesha t'xhanar-marisë t'përparshme. N'kohën e Jugosllavisë â' kanë. Kryetari i tyne bâhet poruçnik i xhanarve edhe tjerët xhanarë. Shkon e cokat „ding,, ding, ding” rreth akshamit. Fati i ati plakut, i paskan pasë qillue nja dhetë musafirë. Komita, bash Gjo' Markun s'e kishin pa' njoftë hiç. I banë za; i thonë:

— Dil, se devrija, patrulla e Gjakovës! Kem' ardhë me t'ha-llakatë!

Hinë mrënë. Ja hetojnë tre mashkuj t'vet edhe e lypin Gjo' Markun me emën. Kur e pau Gjoni edhe musafirët qi p'e lypin, e panë qi nuk janë xhanar t'vënit, se ata xhanar t' Gjakovës kishe. E mluen Gjo' Markun e thanë:

— Vallahi, Gjo' Marku ka shkue me çue pare nër miq.

Bre i trezuen anejna-knejna, s'ka. Edhe ja grinë tre mashkujt tu' i pá Gjoni. Edhe e plaçkitën. Sën mas shpirti nuk i lanë veç krejt pasuninë e tina, me tesha robnije me shka ka pasë, me gjâ e me krejt (edhe kualt i kishin pasë t'përgatitun), kapën bukën edhe kaluen.

Mas disa kohe Gjo' Marku, kur i hetoi kush ishin kanë ata, mashkujt e vet i ka pague. Tre ata kryesorët e asaj komite i ka vra me pare.

Po shihet qi ora e asaj shpije â'kanë qaj gjarpën. Deri at'herë s'e ka gjetë kurrja. Kur i ka hupë gjarpni, aty e mas s'iu ka diftue

ma. Gjarpni ka hupë para se me u ba vrasja nja 5—6 vjet. I ka hupë nishpi. S'â' pá ma as n'truell as n'temel as kurrkun.

Gjarpnin e trollit nuk ban m'e mytë kush ka mën n'krye, jashta m'e ngucë fmija. Qaj gjarpën qi na del n'truell, s'ja vnojmë mënën as kah po shkon as kah po vjen. Edhe s'ka ba vakí gjarpni i trollit kand me e mytë, as gjanë, as robt.

Gjo' Marku â' kanë i katundit Gusë, afër Brekocit, rrethi i Gjakovës.

Gjarpnin e trollit e dallojmë n'daç i madh, n'daç i vogël se, kur del pej temelit edhe sillet, nuk ban dam. Për atâ s'e ngucatim. Thonë âsht ora e qati truelli edhe e qasaj shpije. Me e vra na gjên naj rrezik, për qatâ i tutmi e s'e prekim.

Tregoi Simon Gjidoda, fshati Plançor, Reka e Mirë (1972)

KUR DHE SI VRITET LUGATI

— *bestytني* —

Asht folë qi para nja dy vjetsh, n'Llugaxhi ish kanë dekë ni e moçme. Mas tri jave asaj shpije s'pari i kallet lama e ushqimit. Fëmijt e t'dekunës s'pari dyshojnë n'kojshi. Mas javës prap i kallet lama. Për tri javë, tri herë iu ka kallë lama. I hetojnë edhe do dame tjera materiale nëpër shpi. E diktojnë qi â' çue lugat e dekuna. Përposë damit qi ka ba n'lamë t'asaj shpije, janë ankue edhe vajzat e sajna qi: „Â tu' na rrehë shpinës nana nëpër shpi". Nana lugat nuk u shifte, po thojshin se robt e thmija u shtrëngojsin e ndishin t'rame n'shpinë.

Djali i saj, qi ish zot shpije, shkon n'Përzeren, e gjen edhe e lajmron vampirin edhe e lut me e marrë me veti me liftue me lugatin.

Vampiri i thotë:

— Bash sivjet nuk muj me shkue kun se kanë marrë masa ndaj meje. Nuk guxoj hiç me dalë, veç, sa t'di po t'msoj si me veprue: lugati gjinet n'vorr vetëm t'premtëve. Ditve tjera del e bân zollume. Shko merre e maro ni hu pej gllije edhe mrehe mirë. Merrri disa njerëz edhe, n'koftë se ngon edhe ai prifti juej me ardhë, merre edhe priftin.

Ky shkon e e lut priftin. Prifti thotë:

— S'un vi une. Me ato punë une s'përzihna.

Ky edhe shkon me katër-pesë kojshi te vorret, fillojnë me e largue dheun pej vorrit. Kur dojnë hunin me e ngulë, i thotë ky kojshive:

— Merreni e shpojeni!

Asnjâ nuk guxojnë me e shpue.

— Merreni, bre, se prind i jëmi â' kanë.

Ata nuk goxojnë asnjâ. Â deshtë ky vetë prindin e vet me e shpue me at hu gllije ma s'pari tokën përmi arkivol e masanej vetë drrasën e sipërme t'arkivolit edhe t'deknin. Edhe flitet qi pej asaj dite ma nuk â' diftue lugati e s'pat dame.⁵

Tregoi Dedë Dedaj, fshati Dersnik, Lugu i Drinit (1983)

⁵ Simbas bestytive popullore lugati ma shum shkon n'shpi t'vet apo kah â' kanë, kur â' kanë gjallë, kryesisht aty ku truhet, ku nuk besohet. Nuk largohet me ndoni bimë (kepë, hudër), apo me gjylpanë në derë (sikurse shtriga). Me lugatin lufton vampiri, qi është zanë me lugat e me grue të gjallë. Thonë se vampiri e ka armën e posaçme, pushkë zakonisht. Masi ta vret vampiri lugatin, duhet me i nëjtë dikush gati e me i gjuajtë vampirit ujë, se, po mos ta lagin me ujë, des edhe ky vetë. Kur vritet lugati, si shëj shihen 2—3 pika gjak për tokë edhe mâ nuk duket. Kërkush s'e sheh lugatin; vampiri e sheh edhe e vret me pushkë. Vampiri shihet, pushka shihet, po lugatin s'e shohin, vetëm shihen ato 2—3 pika gjak për tokë kur vritet. Ish kanë interesue dikush me e pá lugatin. Thotë: „A bân me e pá unë?“. „Nashta tutesh, s' guxon me e pa se des pej tutës“. „Jo — thotë ky — une s' des se jam i fortë.“ At'herë e çon dorën vampiri e i thotë: „Kqyr nër krah tëmin, nër sjetull“. Edhe thonë se ai e ka pá e s'e ka gjetë kurrnja. (Shënimet nga Dedë Dedaj).